

Σάββας Αγουρίδης

Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Τα χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας και ο Χριστιανισμός

Το 1947 στην οροσειρά Kirbet Qumran, πλάι στη Νεκρά Θάλασσα, βρέθηκε ολόκληρη βιβλιοθήκη της ιουδαϊκής μοναστικής κοινότητας που είχε τον καταυλισμό της εκεί πλησίον. Πρόκειται για μια από τις μεγαλύτερες αρχαιολογικές ανακαλύψεις της εποχής μας. Όχι μόνο γιατί πλουτίστηκαν έτσι οι γνώσεις μας σχετικά με το ιουδαϊκό θρησκευτικό κόμμα των Εσσαίων της εποχής του Χριστού, αλλά και γιατί ορισμένες αντιλήψεις αυτής της θρησκευτικής κοινότητας μοιάζουν αρκετά προς τις χριστιανικές, με άλλα λόγια προέρχονται πιθανώς από τους Εσσαίους.

Από παλαιότερες πηγές ξέρουμε για τους Εσσαίους ό,τι γι' αυτούς παραδίδει ο Ιουδαίος ιστορικός Ιώσηπος και ο Φίλωνας, Ιουδαίος φιλόσοφος στην Αλεξάνδρεια. Σχετικώς λίγα πράγματα και αυτά παραποιημένα. Ο Ιώσηπος π.χ., αμιλλώμενος προς τις ελληνικές φιλοσοφικές σχολές, παρουσιάζει και τους Εσσαίους, μαζί με τους Σαδδουκαίους και τους Φαρισαίους, όχι ως θρησκευτικοπολιτικές παρατάξεις, όπως πράγματι ήσαν, αλλά ως φιλοσοφικές σχολές. Στην εποχή μας, ο Ed. Schure στους «Μύστες» μάς έδωσε μια εικόνα γι' αυτούς ως «μύστες» κάποιας εσωτερικής παράδοσης, ενώ ήταν κυρίως μια βαθιά έκφραση ενός θρησκευτικοπολιτικού κόμματος.

Την εκτίμηση αυτή περί των Εσσαίων επιβεβαιώνουν τα κείμενα της βιβλιοθήκης της εσσαϊκής ιερής κοινότητας στο Qumran, που ανακαλύφθηκαν τυχαία το 1947: ένα κατσίκι ξέφυγε από μικρό κοπάδι που έβοσκε στην περιοχή και χώθηκε σε τρύπα του βράχου που οδηγούσε προφανώς σε σπηλιά. Το τσοπανόπουλο έριξε πέτρες για να υποχρεώσει το κατσίκι να βγει: αντί γι' αυτό όμως άκουγε στάμνες ή κιούπια να σπάνε και πήγε το μυαλό του σε θησαυρό. Έτσι κινητοποιήθηκε η οικογένεια και η

φυλή. Στο πρώτο αυτό σπήλαιο υπήρχαν αληθινοί αρχαιολογικοί θησαυροί. Οι πρώτοι που εισέβαλαν κατέστρεψαν αρκετά, έμειναν όμως και ορισμένα κείμενα σχεδόν άθικτα. Έτσι άρχισε η περιπέτεια των χειρογράφων του Qumran. Αρχαιολογικές σχολές, υπουργεία Εξωτερικών και ΟΗΕ κινητοποιήθηκαν: άλλα δέκα σπήλαια βρέθηκαν στην ίδια περιοχή, ανακαλύφθηκαν χειρόγραφα και στα νοτιότερα της ίδιας περιοχής, μελετήθηκαν από τους ειδικούς και σήμερα είναι στη διάθεση κάθε ενδιαφερόμενου σε πολλές γλώσσες, ακόμα και στην ελληνική, (*Τα κείμενα της Νεκράς Θάλασσας*, Αθήνα 1988).

Σε άλλο άρθρο μπορεί να γίνει λόγος για την ιστορία της εσσαϊκής κοινότητας, όπως βγαίνει από τα κείμενά της, να δοθεί κάποια ανάλυση των κειμένων αυτών για να εκτιμηθεί η αξία τους καθ' αυτή: σ' αυτό όμως εδώ το άρθρο λόγος θα γίνει για την πιθανή επίδραση των χειρογράφων αυτών από θεολογική, οργανωτική και λατρευτική άποψη επί του αρχικού χριστιανισμού, δηλαδή στις συλλήψεις του, τη θεολογική του γλώσσα και στην εκκλησιαστική οργάνωση. Αυτό θα κάνουμε στη συνέχεια, αφού σημειώσουμε το εξής ενδιαφέρον: τα Ευαγγέλια αναφέρουν Φαρισαίους, Σαδδουκαίους, Ζηλωτές, Ηρωδιανούς, Μαθητές του Ιωάννη του Βαπτιστή, πουθενά όμως δεν αναφέρουν Εσσαίους. Αυτό κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, γιατί οι Εσσαίοι δεν ήσαν μόνο οι πολυάριθμοι κοσμοκαλόγεροι - αγρότες στο Qumran, αλλά, όπως μας πληροφορεί το χειρόγραφο της Δαμασκού, υπήρχαν Εσσαίοι παντρεμένοι με οικογένειες και σε άλλες περιοχές της Παλαιστίνης. Έπειτα, σήμερα, δεν υπάρχει κανείς ειδικός μελετητής των χειρογράφων που να αμφιβάλλει ότι ο Παύλος είχε επηρεαστεί από τη θεολογία της κοινότητας, πως ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, πριν γίνει χριστιανός, υπήρξε κατά πάσα πιθανότητα Εσσαίος, και πως η προς Εβραίους επιστολή γράφτηκε προς χριστιανούς που προηγουμένως ήταν Εσσαίοι. Το ερώτημα γίνεται ακόμη οξύτερο: γιατί πουθενά στην Καινή Διαθήκη δεν αναφέρονται Εσσαίοι, ενώ οι ιδέες τους είναι σχεδόν παντού; Δεν έχουμε ακόμα ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα αυτό. Πιθανό είναι πως

αφομοιώθηκαν μετά το 67 μ.Χ., τόσο γρήγορα με τις χριστιανικές παραφυάδες στην Παλαιστίνη, έτσι που οι μετά το 70 μ.Χ., συγγραφείς της Κ. Διαθήκης δεν τους ξεχωρίζουν από τους χριστιανούς, ενώ αναφέρουν άλλα θρησκευτικά κινήματα.

Όταν εξεργάγη η μεγάλη ιουδαϊκή επανάσταση το 66 μ.Χ., οι Εσσαίοι, καθώς κατέβαινε ο ρωμαϊκός στρατός από τη Συρία και περικύκλωνε τα Ιεροσόλυμα, εγκατέλειψαν τον καταυλισμό τους στο Qumran, αφού τακτοποίησαν μέσα στις γύρω σπηλιές ό,τι πολύτιμο είχαν, ιδίως τα ιερά κείμενα της κοινότητάς τους, με την ελπίδα πως, όταν περάσει η πολεμική καταιγίδα, θα επέστρεφαν στον ίδιο τόπο για να επανασυστήσουν την οργάνωσή τους. Από τα πράγματα όμως φαίνεται πως δεν επέστρεψαν ποτέ. Άλλωστε, από τον Ηγήσιππο, χριστιανό συγγραφέα του 2ου αι. μ.Χ., μας πληροφορεί ο ιστορικός Ευσέβιος πως και οι χριστιανοί των Ιεροσολύμων, ως ειρηνιστές αυτοί, έκαναν περίπου το ίδιο. Πριν η Ιερουσαλήμ περισφιχτεί από το ρωμαϊκό κλοιό, η χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων εγκατέλειψε την πόλη και ήρθε στην Πέλλα, πέραν του Ιορδάνη. Μερικοί ερευνητές, με το άγχος της δυσκολίας του προβλήματος γιατί δεν μνημονεύονται οι Εσσαίοι στην Κ.Δ., κάνουν ένα άλμα και, τελικά τους ταυτίζουν με τους «Ζηλωτές», από τους οποίους προέρχονταν δύο από τους δώδεκα μαθητές του Ιησού. Φυσικά, δεν θίγουμε εδώ καθόλου το θέμα της σχέσης του Ιωάννη του Βαπτιστή και των Μαθητών του προς τους Εσσαίους.

Τι λοιπόν προσφέρουν τα κείμενα αυτά στην από ιστορική άποψη πληρέστερη αντίληψη του χριστιανισμού; Όσα ακολουθούν αποτελούν μια πολύ συνοπτική και αποσπασματική απάντηση στο ερώτημα αυτό: 1) Ο Εσσαϊσμός ήταν προϊόν πολιτικοθρησκευτικών αντιθέσεων μέσα στον Ιουδαϊσμό του τέλους του α' ή των αρχών του β' αιώνα προ Χριστού. Πνευματικός ηγέτης της κοινότητας, συγγραφέας ασφαλώς κάποιων από τα εσσαϊκά κείμενα, ήταν ο Διδάσκαλος της Δικαιοσύνης, ο ευσεβής ιερέας τον οποίο οι εχθροί της κοινότητας σκότωσαν πιθανότατα κατά την ημέρα του Εξιλασμού στο Qumran. Οι Εσσαίοι όμως πίστευαν πως γρήγορα η μορφή του

κόσμου αλλάζει@ ένας μεγάλος πόλεμος θα γίνει μεταξύ των Υιών του Φωτός εναντίον των Υιών του Σκότους (έχουμε κείμενο εσσαϊκό με αυτόν τον τίτλο), όπως ακριβώς γίνεται στην Αποκάλυψη του Ιωάννη, θα έρθει η Ανάσταση και η Κρίση, οπότε και ο διδάσκαλος της δικαιοσύνης θα αναστηθεί θριαμβευτής, θρησκευτικός αρχηγός, ίσως Μεσσίας των Ααρών, αρχιερέας του Ισραήλ και παραπέρα, όλου του κόσμου. Για τα πολιτικά όμως πράγματα ο Θεός θα στείλει να τα ρυθμίσει τον Μεσσία του Ισραήλ, αυτόν που υπόσχονται οι Προφήτες και η μεσσιανική παράδοση του Ισραήλ. 2) Η εσσαϊκή κοινότητα στο Qumran, όχι παντού, ήταν οργανωμένη κομμουνιστικά στην παραγωγή και στην κατανάλωση. Τη διοικούσαν η ολομέλεια και συμβούλια από 12 μέλη, τη γενική όμως εποπτεία στα οικονομικά αλλά και σε πνευματικά είχε ο Mebaquer, επόπτης ή «επίσκοπος». Όλα τα κείμενα, εξάλλου, αποπνέουν την αντίθεση προς κάθε ηθική ακαθαρσία, αποστροφή προς τα πλούτη και πνεύμα αδελφοσύνης μεταξύ των μελών.

Ας σταθούμε για λίγο εδώ. Πρέπει να είναι κανείς εντελώς άσχετος για να μην αντιλαμβάνεται τα κοινά που παρουσιάζουν μεταξύ τους η εσσαϊκή και η πρώτη χριστιανική κοινότητα, όπως και τις διαφορές.

Σήμερα ξέρουμε με βεβαιότητα πως ο Ιησούς γνώριζε τον εσσαϊσμό, χωρίς να είναι ο ίδιος Εσσαίος. Είχε ο ίδιος και οι μαθητές και οπαδοί του ως προς την ιστορία την ίδια με τους Εσσαίους, εσχατολογική εικόνα για το παρόν και το μέλλον, περί εσχατολογικού πολέμου, περί αναστάσεως και ριζικής αλλαγής του κόσμου και της ανθρώπινης ζωής με τον ερχομό του Μεσσία. Ο ίδιος ο Ιησούς, οι μαθητές του και οι αρχικοί χριστιανοί στα Ιεροσόλυμα, ζούσαν κοινοκτημονικά, με αγνότητα, ομοψυχία και αποστροφή στα πλούτη. Δεν είναι ίσως σύμπτωση που οι άμεσοι Μαθητές του Ιησού είναι Δώδεκα, που η ολομέλεια των χριστιανών σε συνέλευση ονομάζεται από τις Πράξεις των Αποστόλων «το πλήθος» (4,32, 6,2, 15,12, 30) όπως και στα κείμενα του Qumran, και για πρώτη φορά εμφανίζεται κατά τις Πράξεις

πάντοτε, γύρω στα 44-45 μ.Χ., ο Ιάκωβος, ο αδελφός του Ιησού, ως «επίσκοπος» στα Ιεροσόλυμα.

Είναι φανερό ευθύς εξαρχής στη σύγκριση των δύο μεγεθών ότι ο εσσαϊσμός ήταν προφητικό, αλλά και ιερατικό κίνημα, με μίσος προς το ιεροσολυμιτικό ιερατείο, ενώ στο χριστιανισμό μόνο ο Ιησούς και οι «ελληνιστές εξ Ιουδαίων χριστιανοί», όπως π.χ., ο Στέφανος, κοντά στην τελική καταστροφή και άλλων θεσμών, περίμεναν και την καταστροφή του Ιερού. Ο Ιησούς και το κήρυγμά του δεν έχουν ιερατικό χαρακτήρα, ούτε η νομική καθαρότητα και οι αγνισμοί ενδιέφεραν τον Ιησού όπως τους Εσσαίους. Επίσης, οι Εσσαίοι περίμεναν στο τέλος να μας έρθουν δύο Μεσσίες, ένας για τα θρησκευτικά και άλλος για τα πολιτικά, κι ο Δάσκαλος της Δικαιοσύνης που αναμένεται να έρθει ως πνευματικός αρχηγός του νέου κόσμου πιστεύεται πως θα έρθει επικεφαλής της τελικής ανάστασης, ενώ η χριστιανική Εκκλησία στηρίχτηκε πάνω στο σταυρό, αλλά και την άμεση ανάσταση του Ιησού -την ανάσταση του Ιησού ως πρώτο και θεμελιώδες δείγμα του νέου κόσμου που φέρνει ο Θεός από τούδε. Είναι σαφείς οι διαφορές, αλλά είναι επίσης φανερές και οι ομοιότητες ως προς τα χρησιμοποιούμενα γλωσσικά θρησκευτικά σύμβολα. 3) Κεντρική διδασκαλία στη θεολογική σκέψη του Παύλου είναι πως ο άνθρωπος δεν μπορεί να δικαιωθεί, να σωθεί, από τα ίδια του τα έργα το μπορεί μόνο με την πίστη και την ελπίδα στον Θεό: *«δικαιοσύνη γαρ Θεού εν αυτώ (τω ευαγγελίω) αποκαλύπτεται εκ πίστεως εις πίστιν, καθώς γέγραπται 'ο δε δίκαιος εκ πίστεως ζήσεται»*. (Ρω. 1,17). Σε εσσαϊκό υπόμνημα στον Αββακούμ διαβάζουμε: «ότι κανείς δεν δικαιούται με τον νόμο ενώπιον του Θεού είναι φανερό γιατί ο δίκαιος θα ζήσει διά της πίστεως. Αυτό αναφέρεται σε όσους τηρούν το νόμο στον οίκο του Ιούδα, τους οποίους ο Θεός θα γλυτώσει από την Κρίση εξ αιτίας των παθημάτων τους και της πίστεώς τους στο Διδάσκαλο της Δικαιοσύνης». Φαίνεται πολύ καθαρά ο όμοιος τρόπος σκέψης. 4) Στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη έχουμε, στο υπόβαθρο, όλη την ηθική διαρχία των Εσσαίων του Qumran: φως - σκοτάδι, ζωή - θάνατος, αλήθεια -

ψεύδος, πνεύμα - σαρξ, πίστη - απιστία. Ο Ιωάννης γνωρίζει τη διδασκαλία των Εσσαίων. Π.χ., πως μέσα στον άνθρωπο παλεύουν δύο πνεύματα, της Αλήθειας και της Πλάνης: «εδημιούργησε τον άνθρωπο να κυβερνάει τον κόσμο, και όρισε γι' αυτόν δύο πνεύματα για την πορεία του μέχρι τον χρόνο της επισκέψεώς του: τα πνεύματα της αλήθειας και της πλάνης. Αυτοί που γεννιούνται από την αλήθεια προέρχονται από την πηγή του φωτός, αυτοί όμως που γεννιούνται από την πλάνη προέρχονται από την πηγή του σκότους» (Εγχειρίδιο Πειθαρχίας III). Αλλά και ο Ευαγγελιστής Ιωάννης γράφει: «*ημείς εκ του Θεού εσμέν, ο γινώσκων τον Θεόν ακούει ημών, ος ουκ έστιν εκ του Θεού ουκ ακούει ημών. Εκ τούτου γινώσκομεν το πνεύμα της αληθείας και το πνεύμα της πλάνης*», (Α' Ιω. 4, 6).

Το θέμα είναι απέραντο. Τα παραπάνω όμως είναι αρκετά για να αντιληφθεί κανείς πως ο χριστιανισμός χρωστάει αρκετά πράγματα στους Εσσαίους του Qumran.

Αυγή (1/1/1999)